

УДК 336.77:330.131.7

ФЕСЕНКО ІННА,*доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів
Донбаського державного технічного університету, м. Алчевськ*

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ НА МІКРОРІВНІ І ПОШУК ШЛЯХІВ ЇХ ПОДОЛАННЯ

У статті досліджено питання оптимального співвідношення ризику й прибутковості банківської діяльності. Розглянуто особливості функціонування банків в умовах ризику та невизначеності. Розкрито сутність ризику як банківської та економічної категорії, продемонстровано взаємопов'язаність ризиків різних категорій та доведено необхідність удосконалення процесу управління кредитним ризиком банку. Розглянуто практичні алгоритми щодо вирішення задач із прогнозування банком можливих кредитних ризиків, обґрунтовано доцільність використання їх банками в практиці оцінювання кредитоспроможності позичальника. Запропоновано банкам розробляти свою кредитну стратегію, моделюючи різні ситуації з обранням найбільш прийнятної величини ризику та з метою мінімізації кредитних ризиків й удосконалення оцінки кредитоспроможності позичальників додатково до моделей оцінки, розроблених банком, використовувати метод А-рахунку, який ґрунтується на врахуванні суб'єктивних чинників.

Ключові слова: банки, кредити, кредитний ризик, управління кредитним ризиком, прогнозування банківських ризиків, кредитна політика, оцінка кредитоспроможності позичальника.

Постановка проблеми. Із розвитком ринкових відносин в Україні розширюються можливості банків щодо збільшення обсягів своєї кредитної діяльності. Щоб досягти якнайбільшого рівня процентного доходу, банки досить часто нехтують головним принципом кредитної діяльності, згідно з яким прибуток і ризик майже завжди знаходяться в прямопропорційній залежності. Для збереження стійких позицій на кредитному ринку банкам (у тому числі й Центральному банку) треба шукати найбільш ефективні методи та інструменти управління кредитними ризиками.

За результатами діяльності на території України банків за 9 місяців 2013 року в деяких із них спостерігається зростання обсягів сумнівних і безнадійних кредитів, що наочно ілюструє одну з основних проблем банківської діяльності - забезпечення оптимального співвідношення ризику й прибутковості.

Проблема управління кредитним ризиком є, мабуть, найважливішою, оскільки операції банків із надання кредитів - найоб'ємніший вид банківських операцій, який, у свою чергу, приносить і найбільший дохід, і, на жаль, найбільший "головний біль" для банкірів. Зрозуміло, що банк не може уникнути ризику, оскільки метою його діяльності є отримання прибутку. Проблема полягає саме в тому, щоб досягти оптимального співвідношення між прибутковістю й ризиковістю кредитних операцій, які проводить банк. Немає сумніву, що при подальшому зростанні обсягів кредитів, що надаються, будуть збільшуватися і втрати банків від кредитів, які із часом експлуатації позикових коштів будуть переходити з вищих категорій кредитів (стандартної заборгованості) до нижчих (проблемної заборгованості). Дослідниками розглядаються різні форми прояву взаємозв'язку кредитного ризику й величини доходу від кредитних операцій [1].

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проведенню досліджень з мінімізації ризиків банківського

кредитування постійно приділяється багато уваги вітчизняними та зарубіжними вченими та практиками. І це пов'язано з тим, що мінлива ринкова та соціально-економічна ситуація вимагає постійної зміни, удосконалення та використання адекватного інструментарію управління кредитними ризиками банків. Так, багатьма авторами, зокрема В. Бобилем, В. Тичиною та іншими [2-4], класифікувалися банківські ризики, розглядалися теоретичні та практичні аспекти їхньої оцінки та управління ними. Інші дослідники [5, 6] здійснювали вдосконалення сучасних методик банківського регулювання оцінки кредитоспроможності позичальників. Деякі вчені (Р. Герасименко, М. Дегтярьова та інші) [7-10], для запобігання кредитним ризикам банків та зниження їх, пропонували методики прогнозування частки проблемних кредитів у кредитному портфелі банків. Але за результатами досліджень О. Терещенка [11], сучасних методик оцінювання кредитних ризиків банків та аналізу відповідності існуючих методичних підходів передовій європейській практиці, переважна більшість банків користуються застарілими та недосконалими методиками оцінювання кредитних ризиків, а окремі банки не в змозі самостійно сформувати власні емпіричні бази даних та розробити системи внутрішньої оцінки позичальників. Це вимагає розробки уніфікованої системи управління кредитним ризиком для всієї банківської системи.

Метою дослідження є вдосконалення процесу управління кредитним ризиком банку.

Виклад основного матеріалу. З метою здійснення банківського нагляду Національний банк України виділив дев'ять категорій ризику, а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик. Ці категорії не є взаємовиключними: будь-який продукт або послуга може наражати банк на дек-

ілька ризиків. Прикладом цієї ситуації можуть виступати дані табл. 1 та табл. 2, за якими можна констатувати, що коливання курсу національної валюти наприкінці

2008 року призвело до значного підвищення кредитного ризику у зв'язку з тим, що "левова" частка кредитів була надана в іноземній валюті.

Таблиця 1. - Офіційний курс гривні щодо 1 долара США у 2008 році, встановлений НБУ на 1-е число кожного місяця, грн /дол. [12]

01.01	01.02	01.03	01.04	01.05	01.06	01.07	01.08	01.09	01.10	01.11	01.12
5,05	5,05	5,05	5,05	5,05	4,852	4,8489	4,8451	4,8462	4,8613	5,7604	6,8777

Таблиця 2. - Офіційний курс гривні щодо 1 долара США у грудні 2008 року, встановлений НБУ, грн /дол.

01.12	02.12	03.12	04.12	05.12	06.12	07.12	08.12	09.12	10.12	
6,8777	7,142	7,2388	7,3819	7,3614	7,3614	7,3614	7,3598	7,3989	7,4301	
11.12	12.12	13.12	14.12	15.12	16.12	17.12	18.12	19.12	20.12	
7,4743	7,4868	7,4868	7,4868	7,4731	7,6538	7,7383	7,8648	7,8788	7,8788	
21.12	22.12	23.12	24.12	25.12	26.12	27.12	28.12	29.12	30.12	31.12
7,8788	7,8788	7,8788	7,790	7,790	7,790	7,790	7,790	7,700	7,700	7,700

У зв'язку з тим, що додаткові витрати позичальників на курсовій різниці (пов'язані з девальвацією гривні від "історичного" 5,05 до 7,7 грн за долар) сягнули 150 млрд грн, фактична валютна заборгованість зросла більш ніж в 1,5 раза (при загальному боргу за валютними банківськими кредитами в Україні на 1.01.09 р. 56 млрд грн) [13].

Таким чином, ми бачимо, що кредитний ризик на пряму пов'язаний із валютним ризиком і передбачити банкам на мікрорівні такий ризик майже неможливо.

За словами президента Асоціації українських банків Олександра Сугоняка, "об'єктивним чинником падіння курсу гривні експерти вважають негативне зовнішньоторговельне сальдо, яке сягнуло у 2008 році 17 млрд доларів. У 2008 році країна імпортувала автомобілів на 9,5 млрд євро, або на 12 млрд доларів, і пристрасть українців до придбання сучасних імпортних автомобілів у кредит була одним із ключових факторів дестабілізації торговельного балансу" [13]. На цьому прикладі ми бачимо взаємодію макро- і мікроекономічних факторів, тобто, з одного боку, бажання банків заробити на наданні автокредитів дохід, з іншого - торговельний дисбаланс.

У свою чергу з метою недопущення подальшого погіршення ситуації з початком "кризи неплатежів" за борговими зобов'язаннями клієнтів, банки змушені були знижувати відсоткові ставки за раніше наданими кредитами, тим самим намагаючись знижувати ризики за рахунок зниження процентних доходів.

Кредитний ризик - це наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання. Кредитний ризик є в усіх видах діяльності, де результат залежить від діяльності контрагента, емітента або позичальника. Він виникає щоразу, коли банк надає кошти, бере зобов'язання про їх надання, інвестує кошти або іншим чином ризикує ними відповідно до умов реальних чи умовних угод незалежно від того, де відображається операція - на балансі чи поза балансом [14].

У зв'язку з таким визначенням Національним банком України терміна "кредитний ризик" на банківську систему покладається нелегка задача з визначення допустимого ризику, тобто такого рівня ризику, на який банк погоджується йти для досягнення мети своєї діяльності та виконання своїх стратегічних завдань. Із цією

метою в банках як правило розробляються внутрішні положення, які затверджуються відповідно до принципів корпоративного управління.

Існування ризику не обов'язково є причиною для занепокоєння. Так В. Бобиль [1] пропонує власне економічне трактування цієї категорії: ризик - це потенційна ймовірність відхилення від запланованого економічного (фінансового) результату. На його думку, з такого визначення логічно випливають складові цієї категорії, а саме:

- наявність ризику в усіх видах економічної діяльності;
- неможливість точно спрогнозувати основні тенденції розвитку кон'юнктури ринку;
- ймовірність одержання як прибутку, так і збитку.

Дж. М. Кейнс виділяв три основних види ризиків - підприємницький, ризик "кредитора", ризик зміни вартості грошової одиниці.

У контексті раніше розглянутих у цьому дослідженні процесів, що відбувалися в Україні наприкінці 2008 року, його твердження є стовідсотково правильним. По-перше, дійсно, у 2008 році темпи зростання промислового виробництва (починаючи з липня) постійно знижувались, реальний ВВП по відношенню до 2007 року знизився на 4,5 %, що наочно вказувало на виникнення підприємницького ризику. По-друге, перший вид ризику неминуче призводить до виникнення другого виду - ризику "кредитора", а ризик зміни вартості грошової одиниці (за визначенням НБУ - валютний ризик) у сукупності з двома переліченими призвели до кризи всієї фінансової системи України.

Як бачимо, і визначення ризиків Національним банком, і класифікація, запропонована Дж.М. Кейнсом практично ідентичні й зводяться до того, що банки мають самостійно прогнозувати ризики, хоча б ті, на які вони можуть впливати на своєму рівні, а з перелічених - це тільки кредитний (ризик кредитора).

З метою зниження кредитного ризику, на пряму пов'язаного з наданням банками кредитів в іноземній валюті, Національному банку України слід назавжди заборонити надання банками кредитів в іноземній валюті позичальникам, що не мають постійної валютної виручки. Зрозуміло, адміністративне втручання НБУ в господарську діяльність банків сприймається банками негативно, але на досвіді кризи неплатежів 2008-2009 років це має сприйматися банками з розумінням.

З іншого боку, на думку дослідників, мінімізація ризиків банківського кредитування має здійснюватися

силами самих банків шляхом застосування активних методів впливу на ймовірність неповернення позик і відсотків за ними в бік зменшення. Завдання банків - удосконалювати внутрішній кредитний ризик-менеджмент. Мотивацією виступає підвищення конкуренції, але для цього на державному рівні слід вирішити неузгоджені інформаційні, законодавчі, загальноекономічні питання [4].

На жаль, в Україні дія "Закону про оподаткування прибутку підприємств" і Положення НБУ "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків", затверджене постановою Правління Національного банку України від 6.07.2000 р. № 279 не надають банкам можливості виявляти самостійності у питаннях формування резервів.

По-перше, резерви під можливі втрати від кредитних операцій формуються банками тільки з доходів, отриманих у звітному періоді. За правильність віднесення цих резервів на витрати несе відповідальність керівництво комерційного банку. Завищення суми сформованих резервів розцінюється податковими органами як заниження оподаткованого прибутку й переслідується законом.

По-друге, заниження суми сформованих резервів з метою уникнення збитків у поточному періоді розцінюється Національним банком як викривлення звітності з метою покращення основних нормативів, що контролюються й регулюються НБУ.

Таким чином, банки вимушені чітко, без прояву власної думки, виконувати нормативи резервування, встановлені НБУ, навіть тоді, коли клієнт і його кредит не викликають ніякого сумніву щодо повернення.

Уважаємо, що в такому разі НБУ слід більше уваги приділяти не адміністративному управлінню банківською системою, а надати банкам більшої самостійності в питаннях ризикованості й спростити індикативне регулювання діяльності комерційних банків.

Викликає сумнів, що НБУ піде на такий крок, оскільки, на думку керівництва Центрального банку України, банки, здійснюючи свою діяльність, ризикують перш за все не своїми грошима (бо власний капітал комерційних банків складає 8-10 % від загальних пасивів), а грошима своїх клієнтів, перед якими банки мають зобов'язання. Із цим важко не погодитись, але, якщо згадати, що в Законі "Про Національний банк України" сказано, що Національний банк не несе відповідальності за діяльність комерційних банків, він має надати банкам право самостійно вести свою господарську діяльність. Раніше вже в роботі підкреслювалось, що заходи щодо запобігання внутрішньобанківським ризикам (а саме - кредитним) закладені у внутрішні положення банків, розробка яких є основним обов'язком підрозділів ризик-менеджменту банків.

Незважаючи на активний розвиток методології аналізу та прогнозування економічних процесів, сьогодні є нестача ефективних методів прогнозування банківських кредитних ризиків, які б могли використовувати спеціалісти кредитних підрозділів, навіть ті, що не мають спеціальної підготовки.

Деякими дослідниками пропонуються практичні алгоритми, яких рекомендується дотримуватися при вирішенні задач із прогнозування можливих кредитних ризиків [10]. Згідно з певною методикою ступінь ризику визначається величиною частки простроченої кредитної заборгованості. При цьому припускається, що в кредитному портфелі банку:

- z - стандартна кредитна заборгованість;
- x - проблемна кредитна заборгованість;

u - загальна кредитна заборгованість.

$$y = \frac{x}{u} = \frac{x}{x+z}, \quad (1)$$

Δz - зміна обсягів стандартних кредитів (Кст).

Δx - зміна обсягів нестандартних кредитів (Кпр);

Δz - зміна обсягів стандартних кредитів (Кст).

Δy - прогнозна зміна долі простроченої заборгованості (Дпр);

$$dy = \frac{dy}{dx} dx + \frac{dy}{dz} dz = \frac{z dx}{(x+z)^2} - \frac{x dz}{(x+z)^2} = \frac{z dx - x dz}{(x+z)^2} \quad (2)$$

Автор вважає за доцільне розглянути декілька ситуацій з прогнозування банківських кредитних ризиків.

Ситуація № 1. Припустімо, що у зв'язку з кризою неплатежів або адміністративним втручанням НБУ банк повністю припинить кредитувати нових клієнтів. Позичальники, що раніше отримали кредити в банку не квапляться їх повертати, тобто u - постійна величина.

Ситуація № 2. Припустімо, що банк проводить досить успішну кредитну політику і діє максимально обережно в непевному ринковому середовищі. Загальний обсяг кредитної заборгованості залишається постійним ($u = \text{const}$) за рахунок надання нових позичок в обсязі, що не перевищує величину кредитів, що погашаються, які були видані банком раніше (рівень "кредитної стелі"). Кредитуються в основному тільки клієнти, у надійності яких банк абсолютно впевнений.

Ситуація № 3. Припустімо, що банк у своїй кредитній діяльності досягає певної "точки", коли вже практично неможливо нормалізувати ситуацію без оперативного втручання, наприклад, без реструктуризації. Цей варіант може виникнути в результаті неякісного управління фінансами банку, появи проблем із ліквідністю, погіршення іміджу кредитної установи. При цьому засоби, які раніше планувалось скерувати на розширення кредитування, мають бути задіяні для підтримки власної ліквідності. Стандартна кредитна заборгованість зменшується швидкими темпами завдяки припиненню кредитної діяльності й відсутності результатів із повернення раніше наданих кредитів.

Ситуація № 4. Припустімо, що банк проводить досить агресивну політику з метою розширення клієнттури, втілення нових кредитних продуктів і захват нових фінансових ринків. У той же час проблеми з нестандартними кредитами на цьому етапі незначні, оскільки основна частка платежів на погашення отриманих кредитів планується в майбутньому періоді. Реальним обмеженням росту загальної заборгованості за кредитами в цій ситуації стає величина кредитного потенціалу банку.

Ситуація № 5. Припустімо, що кредитний портфель банку не має обмежень (мається на увазі, що він не є постійною в результаті їх погашення боржниками величиною) і зміна загальної заборгованості за кредитом спричиняється головним чином за рахунок скорочення обсягів нестандартних кредитів, що є найбільш сприятливою для банку ситуацією.

Якщо використати припущення, то формула (2) набере такого вигляду:

$$\Delta y = \frac{dy}{dx} \Delta x + \frac{dy}{dz} \Delta z = \frac{z \Delta x}{(x+z)^2} - \frac{x \Delta z}{(x+z)^2} \quad (3)$$

де Δy - прогнозна зміна частки простроченої заборгованості (Дпр);

Δx - зміна обсягів нестандартних кредитів (Кпр);

Δz - зміна обсягів стандартних кредитів (Кст).

Означені формули дозволяють визначити, наскільки зміниться показник Дпр при заданих змінах показників Кпр та Кст.

Розглянемо наведену методику на реальному прикладі. Для прогнозування можливих ситуацій візьмемо фактичні звітні дані стану кредитного портфеля одного

з українських банків і представимо їх у таблиці 3. Для прикладу розрахуємо п'ять гіпотетичних ситуацій у кредитній діяльності банку, які можуть скластися при оптимістичному й песимістичному прогнозі, розрахованому на наступний рік, і визначимо показник Δy .

Таблиця 3. - Розрахунок прогнозної величини частки простроченої кредитної заборгованості в ПАТ "Банк Х"(тис. грн)

Ситуація № 1	2013 р.	2014 р.	Δ (прогноз)	max Δ
z	1766811,0	1666811,0	$\Delta z \downarrow = -100000$	$\Delta z \downarrow = -1766811,0$
u	1952804,8	1952804,8	const	const
x	187163,0	287163,0	$\Delta x \uparrow = +100000$	$\Delta x \uparrow = +1766811,0$
Ситуація № 2	2009 р.	2010 р.	Δ (прогноз)	max Δ
z	1766811,0	1866811,0	$\Delta z \uparrow = +100000$	$\Delta z \uparrow = +187163,0$
u	1952804,8	1952804,8	const	const
x	187163,0	87163,0	$\Delta x \downarrow = -100000$	$\Delta x \downarrow = -187163,0$
Ситуація № 3	2009 р.	2010 р.	Δ (прогноз)	max Δ
z	1766811,0	1666811,0	$\Delta z \downarrow = -100000$	$\Delta z \downarrow = -1766811,0$
u	1952804,8	1852804,8	$\Delta u \downarrow = -100000$	$\Delta u \downarrow = -1766811,0$
x	187163,0	187163,0	const	const
Ситуація № 4	2009 р.	2010 р.	Δ (прогноз)	max Δ
z	1766811,0	1866811,0	$\Delta z \uparrow = +100000$	∞
u	1952804,8	2052804,8	$\Delta u \uparrow = +100000$	∞
x	187163,0	187163,0	const	const
Ситуація № 5	2009 р.	2010 р.	Δ (прогноз)	max Δ
z	1766811,0	1766811,0	const	const
u	1952804,8	1852804,8	$\Delta u \downarrow = -100000$	$\Delta u \downarrow = -187163,0$
x	187163,0	87163,0	$\Delta x \downarrow = -100000$	$\Delta x \downarrow = -187163,0$

Один з варіантів – ситуації № 5

За раніше представленою формулою (3) спрогнозуємо можливу частку прострочених кредитів при кожній ситуації:

а) при ситуації № 1

$$\Delta y = \frac{1766811 \cdot 100000}{(187163 + 1766811)^2} - \frac{187163 \cdot 100000}{(187163 + 1766811)^2} = 0,051(5,1\%);$$

б) при ситуації № 2

$$\Delta y = \frac{1766811 \cdot (-100000)}{(187163 + 1766811)^2} - \frac{187163 \cdot 100000}{(187163 + 1766811)^2} = -0,051(-5,1\%);$$

в) при ситуації № 3

$$\Delta y = \frac{1766811 \cdot 0}{(187163 + 1766811)^2} - \frac{187163 \cdot (-100000)}{(187163 + 1766811)^2} = 0,005(0,5\%);$$

г) при ситуації № 4

$$\Delta y = \frac{1766811 \cdot 0}{(187163 + 1766811)^2} - \frac{0 \cdot 100000}{(187163 + 1766811)^2} = 0(0\%);$$

д) при ситуації № 5

$$\Delta y = \frac{1766811 \cdot (-100000)}{(187163 + 1766811)^2} - \frac{187163 \cdot 0}{(187163 + 1766811)^2} = -0,0488(-4,88\%).$$

Таким чином, перед нами було завдання спрогнозувати зміну величини (y), якщо зміняться параметри (x) та (z). Нами було розглянуто два варіанти можливих подій у період фінансової кризи, коли банки практично не нарощують кредитний портфель, а тільки змінюється класифікація кредитів (стандартні й нестандартні) і три варіанти зміни частки простроченої заборгованості при зниженні й підвищенні обсягів кредитування.

Із ситуаційного моделювання можна зробити висновки, що:

а) при постійному кредитному портфелі зниження суми стандартної заборгованості на 100000 тис. грн можливе тільки за рахунок збільшення нестандартних кредитів, частка проблемних у якій збільшиться в 2014 на 5,1 %;

б) при постійному кредитному портфелі збільшення обсягу стандартних кредитів можливе тільки за рахунок зменшення нестандартної заборгованості, а частка простроченої заборгованості при цьому може знизитись прогнозовано на 5,1 %;

в) при зниженні обсягу кредитного портфеля при не-

змінному обсязі нестандартної заборгованості частка прострочених кредитів збільшиться несуттєво, на 0,5 %;

г) при рості кредитного портфеля й незмінному обсязі нестандартної заборгованості частка простроченої заборгованості не зміниться;

д) при зменшенні обсягу кредитного портфеля й зменшенні обсягу нестандартної заборгованості частка простроченої заборгованості в кредитному портфелі банку знизиться за прогнозом на 4,88 %.

Тобто свою кредитну стратегію банки повинні розробляти, моделюючи різні ситуації з обранням найбільш прийнятної з точки зору ризикованості [6].

Способами мінімізації кредитних ризиків можуть бути сек'юритизація, страхування, співпраця з бюро кредитних історій, використання стрес-тестування для оцінки впливу різноманітних факторів на рівень фінансового стану банківської установи.

Як уважає автор методики та як показали розрахунки, найбільш наочним із усіх методів оцінки й прогнозування ризиків є ситуаційне моделювання, яке мають застосовувати банки при плануванні ризиків, а саме кредитних, з метою запобігання збільшення простроченої й безнадійної до повернення заборгованості.

Але ризику (особливо кредитному) легше зіпобогіти, ніж допустити. Тому на управлінні ризик-менеджменту банків і покладається завдання в першу чергу розробити інструментарій із недопущення ризиків, а вже в другу - спрогнозувати їх рівень у майбутньому. Іншими словами, мінімізувати кредитний ризик банки повинні саме на першому етапі кредитної події - оцінці кредитоспро-

можності позичальника перед прийняттям рішення щодо надання кредиту.

Як уже наголошувалося раніше, банки самостійно, без втручання НБУ розробляють кредитну політику й внутрішні положення для оцінки кредитоспроможності позичальників. Нами було проведено дослідження цілої низки технологічних карт з оцінки кредитоспроможності банків (і суто українських, і банків із стовідсотковим іноземним капіталом) й отримано такі висновки.

По-перше, встановлення лімітів індивідуального кредитного ризику здійснюється на основі аналізу фінансового стану позичальника, кредитного проекту, забезпечення, структури угоди, репутації позичальника, юридичної експертизи наданих документів. І, як довели дослідження, практично всі банки, що розглядалися, при оцінці кредитоспроможності потенційних позичальників ігнорують розробки вчених, які займалися проблемою оцінки ймовірності банкрутства підприємств. Зрозуміло, моделі Альтмана, Таффлера, Спрингейта, Лиса та інших відомих учених не враховують специфіки підпрЖЖиєств, що діють на українському ринку, але розраховані за їхньою рекомендацією показники при зіставленні між собою дають наочну картину вірогідності банкрутства (скажемо м'якше, погіршення фінансового стану в майбутньому) підприємства, що звернулось до банку за кредитом.

Розглянемо можливість використання деяких існуючих методик на прикладі. При оцінці ймовірності банкрутства ВП "Трест "Антрацитвуглебуд", що була проведена нами за 2008-2010 роки склалася така картина (табл. 4):

Таблиця 4. - Оцінка ймовірності банкрутства підприємства за найбільш відомими моделями

Найменування моделі	Фактичне значення показника	Орієнтовне значення показника ймовірності банкрутства	Ступінь ймовірності банкрутства по роках		
			2008 рік	2009 рік	2010 рік
Двофакторна модель Альтмана	$Z_{2008}=-0,73$; $Z_{2009}=-0,7623$; $Z_{2010}=-0,7164$;	$Z=0-50\%$; $Z<0<-50\%$; $Z>0>50\%$;	<50%	<50%	<50%
Пятифакторна модель Альтмана	$Z_{2008}=-4,06$; $Z_{2009}=-4,2325$; $Z_{2010}=-5,4583$;	$Z>2,99$ -стійке $1,81<Z<2,99$ -зона невизначеності; $Z<1,81$ -неспроможне	дуже високий	дуже високий	дуже високий
Модифікована модель Альтмана	$Z_{2008}=-3,8687$; $Z_{2009}=-6,3333$; $Z_{2010}=-6,1989$;	$Z>2,99$ -стійке $1,81<Z<2,99$ -зона невизначеності; $Z<1,81$ -неспроможне	дуже високий	дуже високий	дуже високий
Модель Таффлера	$Z_{2008}=0,0538$; $Z_{2009}=0,1426$; $Z_{2010}=0,1332$;	$Z>0,3$ -стійке; $0,3<Z<0,2$ -зона невизначеності $Z<0,2$ -неспроможне	дуже високий	високий	високий
Модель Спрингейта	$Z_{2008}=2,0259$; $Z_{2009}=1,6938$; $Z_{2010}=0,9232$;	$Z<0,862$ -загрожує банкрутство; $Z>0,862$ -стійке;	не загрожує	не загрожує	не загрожує
Модель Лиса	$Z_{2008}=0,0314$; $Z_{2009}=0,0480$; $Z_{2010}=0,0639$;	$Z<0,037$ -загрожує банкрутство; $Z>0,037$ -стійке;	високий	не загрожує	не загрожує

При попередньому розрахунку загрози банкрутства тільки за цими шістьма моделями кредитний спеціаліст може зробити висновок, що (в разі прийняття 6 моделей за 100 %) у 2008 році підприємству загрозувало банкрутство або був високий ступінь його ймовірності в майже 67 % прогнозів, в 2009 р. - у 50 %, в 2010 р. - теж 50 %. Тобто тенденції до погіршення ситуації за три періоди, що аналізувалися, не спостерігалось.

Ученими Російської державної економічної акаде-

мії(Іркутське відділення) запропонована своя чотирифакторна модель прогнозу ризику банкрутства (модель R), яка має такий вигляд [15]:

$$R=8,38K1+K2+0,054K3+0,063K4 \quad (4)$$

де K1 - обіговий капітал / активи;

K2 - чистий прибуток / власний капітал;

K3 - виручка від реалізації активів;

K4 - чистий прибуток / операційні витрати.

Для підприємства, що аналізувалось, за цією моделлю:

$$R_{2008} = -5,0782; R_{2009} = -3,3344; R_{2010} = -5,7726.$$

Таблиця 5. - Вірогідність банкрутства підприємства відповідно до значення моделі R

Значення R	Вірогідність банкрутства, %
Менше 0	Максимальна (90-100)
0-0,18	Висока (60-80)
0,18-0,32	Середня (35-50)
0,32-0,42	Низька (15-20)
Більше 0,42	Мінімальна (до 10)

Із таблиці (5) видно, що для підприємства, яке аналізується, при значенні R менше 1 вірогідність банкрутства за цією моделлю протягом 2008-2010 років є максимальною (90-100 %). Тобто за об'єктивними факторами (даними фінансової звітності) підприємство некретоспроможне.

Другий висновок, який було зроблено за результатами досліджень, полягає в тому, що при розробці технологічних карт з оцінки кредитоспроможності позичальників банки недостатньо враховують так звані "суб'єктивні" чинники, які збільшують ризик неповернення кредиту, зокрема порядність, рівень освіти й професійності менеджменту банку. Вони мають не

менший вплив на кредитний ризик банку, ніж негативний фінансовий стан підприємства.

Так, наприклад, кризу управління характеризує показник Аргенті [16] (А-рахунок). Згідно із цією методикою, дослідження починається з припущень, що (або) йде процес, що веде до банкрутства, (або) процес цей для свого завершення вимагає декількох років і може бути розділений на три стадії:

1) **недоліки**. Компанії, що прямують до банкрутства, протягом років демонструють ряд недоліків, очевидних задовго до фактичного банкрутства;

2) **помилки**. Унаслідок накопичення цих недоліків компанія може скоїти помилку, що веде до банкрутства (компанії, що не мають недоліків, не скоюють помилок, що ведуть до банкрутства);

3) **симптоми**. Зроблені компанією помилки починають виявляти всі відомі симптоми неплатоспроможності, що наближається: погіршення показників, ознаки недостатності грошей. Ці симптоми виявляються в останні два або три роки процесу, що веде до банкрутства. При розрахунку А-рахунку необхідно ставити або кількість балів згідно з Аргенті, або 0 - проміжні значення не допускаються. Кожному чиннику кожної стадії призначають певну кількість балів і розраховують агрегований показник - А-рахунок.

Діяльність ВП "Трест "Антрацитвуглебуд" у 2010 році оцінена нами на основі вищезгаданих обмежень, і результати оцінок занесені в табл. 6.

Таблиця 6. - Метод А-рахунку для прогнозу банкрутства ВП "Трест "Антрацитвуглебуд"

Показники	Наш бал	Бал згідно з Аргенті
Недоліки		
Директор-автократ	0	8
Голова ради директорів є також директором	0	4
Пасивність ради директорів	0	2
Внутрішні суперечності в раді директорів (через відмінність у знаннях і навичках)	0	2
Слабкий фінансовий директор	0	2
Нестача професійних менеджерів середньої і нижньої ланки (зовні ради директорів)	0	1
Недоліки системи обліку:		
Відсутність бюджетного контролю	3	3
Відсутність прогнозу грошових потоків	0	3
Відсутність системи управлінського обліку витрат	3	3
Млява реакція на зміни (поява нових продуктів, технологій, ринків, методів організації праці тощо)	15	15
Максимально можлива сума балів	18	43
"Прохідний бал"	10	10
Якщо сума більше 10, недоліки в управлінні можуть привести до серйозних помилок		
Помилки		
Дуже висока частка позикового капіталу	0	15
Нестача оборотних коштів через дуже швидке зростання бізнесу	0	15
Наявність крупного проекту (провал такого проекту піддає фірму серйозній небезпеці)	0	15
Максимально можлива сума балів	0	45
"Прохідний бал"	15	15
Якщо сума балів на цій стадії більше або дорівнює 25, компанія зазнає певного ризику		
Симптоми		
Погіршення фінансових показників	4	4
Використання "творчого бухобліку"	0	4
Нефінансові ознаки неблагополуччя (погіршення якості, падіння "бойового духу" співробітників, зниження частки ринку)	0	4
Остаточні симптоми кризи (судові позови, скандали, відставки)	0	3
Максимально можлива сума балів	4	12

Продовження табл. 6.

Показники	Наш бал	Бал згідно з Аргенті
Максимально можливий А-рахунок	22	100
"Прохідний бал"	25	25
Більшість успішних компаній	0	5-18
Компанії, що відчувають серйозні утруднення	0	35-70
Якщо сума балів більше 25, компанія може збанкрутіти протягом найближчих п'яти років. Чим більший А-рахунок, тим швидше це може статися.		

Як видно з таблиці, фактори, які враховуються в методі А-рахунку носять більш суб'єктивний характер, що максимально наближає цей метод до методів оцінки кредитоспроможності позичальників, які розробляють для оцінки кредитоспроможності своїх клієнтів комерційні банки. Саме в цьому й полягає унікальність методу А-рахунок.

У нашому випадку сума набраних балів дорівнює 22, тобто менше 25, і це означає, що компанія не може збанкрутіти протягом найближчих п'яти років, але її рейтинг знаходиться занадто близько до граничного значення.

На користь використання банками представленого підходу говорить таке. По-перше, розрахувавши для свого позичальника максимально можливий А-рахунок, менеджери кредитного управління сміливо можуть підтвердити попередньо зроблений за фінансовими розрахунками висновок про можливе надання кредиту, бо згідно з проведеними розрахунками підприємство, що аналізується, має можливість отримати кредит у банку, а звідси випливає, що підприємство не є, на погляд банку, можливим банкрутом.

По-друге, у період нестабільності на фінансових ринках, мабуть, на перше місце треба ставити саме кваліфікованість персоналу і якість менеджменту, відсутність різного роду судових позовів, перерозподілу майна між співвласниками чи акціонерами тощо. Бо саме в період кризи майже всі підприємства (і навіть банки) мають певні фінансові проблеми, які можна вирішити саме завдяки зусиллям керівників, менеджерів і кваліфікованих кадрів. Тому, як доводять дослідження, щоб знизити кредитний ризик, слід перш за все концентрувати увагу на суб'єктивних чинниках.

Висновки

1. Вважаємо, що метод А-рахунку є на сьогоднішній найприйнятнішим для визначення кредитоспроможності клієнтів у частині суб'єктивних чинників, але він може служити тільки додатковим методом до розглянутих раніше моделей імовірності банкрутства або інших моделей оцінки кредитоспроможності, розроблених банками самостійно.

2. Упровадження в практику управління банківськими ризиками ситуаційного моделювання з обранням найбільш прийнятного з точки зору ризикованості варіанта кредитного портфеля банку та використання показника Аргенті, який при оцінці кредитоспроможності позичальників урахує "суб'єктивні" чинники та надає можливість виявити в них можливу кризу управління, дозволять зробити об'єктивний висновок про доцільність надання кредиту та в цілому підвищать ефективність управління кредитними ризиками банку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пронская Н.С. Совершенствование управления рисками коммерческих банков в кризисных условиях функционирования / Н.С.Пронская // Вестник Волгоградского гос. ун-та. Сер. 3. - 2011. - № 1 (18). - С. 165 - 171.
2. Бобиль В. Сучасний ризик-менеджмент у банківській діяльності: теоретичний аспект / В. Бобиль // Вісник Національного банку України. - 2008. - № 11. - С. 28-32.
3. Тичина В. Проблеми та практика управління банківськими ризиками у світлі Базеля II / В. Тичина, О. Задніпровська // Вісник Національного банку України. - 2008. - № 1 (143). - С. 20 - 25.
4. Калина А.В. Современный экономический анализ и прогнозирование (микро- и макроуровень): [текст] / А. В. Калина, М. И. Конева, В. А. Яценко. - К.: МАУП, 2008. - 272 с.
5. Смерічевський С. Удосконалення сучасних методик банківського регулювання оцінки кредитоспроможності фізичних осіб / С. Смерічевський, О. Клімова // Вісник Національного банку України. - 2012. - № 2 (192). - С. 28 - 32.
6. Волошин І.В. Оценка банковских рисков: новые подходы / И. В. Волошин. - Киев: Эльга, Ника-Центр, 2004. - 216 с.
7. Герасименко Р. Проблемні позиції та прогнозування їх частки в кредитному портфелі банку / Р. Герасименко, М. Дегтярьова // Вісник Національного банку України. - 2012. - № 4 (194). - С. 40 - 48.
8. Герасименко В. Удосконалення економіко-правового механізму регулювання ризиків вкладних операцій банку / В. Герасименко // Вісник Національного банку України. - 2011. - № 11 (189). - С. 48 - 53.
9. Дмитров С. Моделювання оцінки ризиків використання послуг банків з метою легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму / С. Дмитров, О. Меренкова, Л. Левченко // Вісник Національного банку України. - 2009. - № 1 (155). - С. 54 - 59.
10. Нікітін А.В. Ситуаційне моделювання банківської діяльності / А. В. Нікітін. - Київ : КНЕУ, 2003. - 153 с.
11. Терещенко О. Оцінка кредитних ризиків: відповідність новацій НБУ міжнародній практиці / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. - 2012. - № 9 (199). - С. 4 - 8.
12. Офіційний курс гривні щодо євро, долара США та російського рубля у 2008 році, встановлений Національним банком України // Вісник Національного банку України. - 2009. - №2. - С. 66 - 68.
13. Підвисоцький Р. Для виходу з кризи необхідні макроекономічні структурні зміни: нотатки з прес-конференції / Р. Підвисоцький // Вісник Національного банку України. - 2009. - №3. - С. 7 - 9.
14. Методичні вказівки з інспектування банків "Система оцінки ризиків" затв. Постановою Правління НБУ 15.03.2004 р. №104 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.bank.gov.ua.
15. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент для практиков / Е. С. Стоянова, М. Г. Штерн. - М.: Перспектива, 2007. - 239 с.
16. Артеменко В.Г. Финансовый анализ: 2-е изд., перераб. и доп.: [текст] / В.Г. Артеменко, М.В. Беллендырь. - М.: Дело и сервис; Новосибирск: Изд. дом "Сибирское соглашение", 2008. - 160 с.

Фесенко Інна,

доктор економічних наук, доцент,

заведуючий кафедри фінансов Донбасського державного технічного університета

**ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КРЕДИТНЫМ РИСКОМ БАНКА
НА МИКРОУРОВНЕ И ПОИСК ПУТЕЙ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ**

В статье исследованы вопросы оптимального соотношения риска и доходности банковской деятельности. Рассмотрены особенности функционирования банков в условиях риска и неопределенности. Раскрыта сущность риска как банковской и экономической категории, продемонстрирована взаимосвязанность рисков различных категорий и доказана необходимость совершенствования процесса управления кредитным риском банка. Рассмотрены практические алгоритмы по решению задач по прогнозированию банком возможных кредитных рисков, обоснована целесообразность использования банками в практике оценки кредитоспособности заемщика. Предложено банкам разрабатывать свою кредитную стратегию, моделируя различные ситуации с избранием наиболее приемлемой величины риска и с целью минимизации кредитных рисков и совершенствования оценки кредитоспособности заемщиков дополнительно к моделям оценки, разработанных банком, использовать метод А - счета, который основывается на учете субъективных факторов.

Ключевые слова: банки, кредиты, кредитный риск, управление кредитным риском, прогнозирование банковских рисков, кредитная политика, оценка кредитоспособности заемщика.

Fesenko Inna,

doctor of economic sciences, assistant professor,

Head of Chair of Finances of Donbass State Technical University

**PROBLEMS OF BANK CREDIT RISK MANAGEMENT AND LOOKING
FOR THE WAYS OF THEIR OVERCOMING**

The issues of the optimum rate between risk and profitability of bank business have been investigated. The bank operation peculiarities in risk and uncertain conditions are studied. There has been revealed a matter of risk as bank and economic term, it has been presented interlink between various risks and the necessity to improve the managerial process by bank credit risk has been justified. Practical algorithms for solving problems on possible bank credit risks prognosis have been considered and there has been justified the reasonability of their using by banks at practical assessment of creditability of a borrower. A situational simulation of the part of bank's overdue loan debts under different conditions was carried out. The variants of possible developments of bank's credit portfolio during financial crisis were forecasted using conventional examples. According to the calculation banks have been offered to develop their own credit strategy by simulating various situations choosing the most convenient as to risk value as well as to minimize their credit risks and improving an assessment of creditability of borrowers in addition to assessment models, developed by a bank, well-known assessment models of the bankruptcy probabilities, which, by comparing all of them, give the clear picture of possible financial deterioration in future and to use A-calculation method which is based considering subjective factors which, not less than objective ones, can indicate the risk of the loan debts.

Keywords: banks, credits, credit risk, credit risk management, forecasting the bank risk, assessment of the loan debtor's creditworthiness

REFERENCES

1. Pronskaya N.S. (2011), *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universitetata*, Ser. 3, № 1 (18), p. 165 - 171 (rus).
2. Bobil V. (2008), *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, № 11, p. 28-32 (ukr).
3. Tichina V., Zadniprovska O. *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, № 1 (143). - S. 20 - 25 (ukr).
4. Kalina A.V., Koneva M. I., Yashchenko V. A. (2008), *Modern economic analysis and forecasting (micro and macro level)*, MAUP, Kyiv, 272 p. (rus)
5. Smerichevskiy S., Klimova O. (2012), *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, № 2 (192), p. 28 - 32 (ukr).
6. Voloshin I.V. (2004), *Evaluation of bank risk: new approaches*, Elga, Nika-Tsentr, Kiev, 216 p. (rus).
7. Gerasimenko R., Degtyarova M. (2012), *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, № 4 (194), p. 40-48 (ukr).
8. Gerasimenko V. (2011), *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, № 11 (189), p. 48 - 53 (ukr).
9. Dmitrov S., Merenkova O., Levchenko L. (2009), *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, № 1 (155), p. 54 - 59 (ukr).
10. Nikitin A.V. (2003), *Situational simulations banking*, KNEU, Kyiv, 153 p. (ukr).
11. Tereshchenko O. (2012), *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, № 9 (199), p. 4 - 8 (ukr).
12. *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy* (2009), №2, p. 66 - 68 (ukr).
13. Pidvisotskiy R. (2009), *Visnyk Natsionalnogo banku Ukrainy*, № 3, p. 7-9 (ukr).
14. Guidelines for the inspection of banks' risk assessment system, available at: www.bank.gov.ua.
15. Stoyanova E.S., Shtern M. G. (2007) *Financial Management for Practitioners*, Perspektiva, Moscow, 239 p. (rus).
16. Artemenko V.G., Bellendyr M.V. (2008), *Financial analysis*, Delo i servis, Mokokov, "Sibirskoe soglashenie" Publisher, Novosibirsk, 160 p. (rus).

© Фесенко Інна

Надійшла до редакції 18.03.2014